

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΕΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

10
1913

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ Ι' — 31 Δεκεμβρίου 1913 — ΤΕΥΧΟΣ Δ'.

Η ΠΕΙΡΩΤΙΚΑ

Τὸ ἰδιάζον ἐνδιαφέρον τοῦ ἐκδότου τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος ὡς Ἡπειρώτου περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν τυχῶν τῆς εἰς πάντας τοὺς Ἑλληνας ὑπερόχως ἀγαπητῆς Ἡπείρου δικαιολογεῖ τὴν ἐν τῷ τεύχει τούτῳ ἐν ἡμέραις κρισιμωτάταις διὰ τὴν τύχην τῆς βορείου Ἡπείρου ἐπίκαιρον κριθεῖσιν δημοσίευσιν διαφόρων ἠπειρωτικῶν μελετημάτων, ὧν τὰ πλεῖστα εἶνε καρπὸς διαμονῆς ἡμῶν ἐν Ἡπειρῷ κατὰ μέγα μέρος τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ λήξαντος ἔτους. Προτάσεται δὲ ἱστορικὸν ὑπόμνημα περὶ Ἡπείρου, ὃπερ ἐθεωρήθη χρήσιμον νὰ συνταχθῇ καθ' ὃν χρόνον διέτριβον ἐν τῇ βορείῳ Ἡπειρῷ τὰ μέλη τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπείας καὶ πλὴν αὐτῶν διάφοροι ξένοι δημοσιογράφοι, οἵτινες πολλαπλῆν ἐποιήσαντο χρῆσιν τοῦ ὑπομνήματος τούτου. Προστίθεται δὲ τοῦτο εἰς πολλὰ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μῆνας τοῦ λήγοντος ἔτους, ὅτε ὁ ἐκδότης τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος διέτριβεν ἐν Ῥώμῃ, συνταχθέντα ὑπ' αὐτοῦ, ἐν μέρει δὲ καὶ δημοσιευθέντα ἐν ἰταλικαῖς, γερμανικαῖς καὶ ἀγγλικαῖς ἐφημερίαις περὶ τοῦ ἠπειρωτικοῦ ζητήματος ἄρθρα καὶ ὑπομνήματα ὡς καὶ ἀνταποκρίσεις. Πρβλ. καὶ τὸ ἐν τῷ γαλλικῷ περιοδικῷ Correspondant δημοσιευθὲν ἡμέτερον ἄρθρον περὶ τῶν ἐλληνικῶν δικαίων, οὗ μετάφρασιν ἐδημοσίευσamen ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ι' σ. 138 κ. ε.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Ὁ ἕκτακτος ἐρεθισμὸς ὁ ἐπικρατῶν καθ' ἅπασαν τὴν Ἡπειρον ἀφ' οὗ χρόνου κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἐν ἀνχομονῇ τῆς ὀριζτικῆς τύχης τῶν βορείων αὐτῆς χωρῶν εἶνε λίαν φυσικὸς, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν ἀλληλεγγύην ἀπάντων τῶν ἠπειρωτικῶν λαῶν. Πράγματι ἀπὸ χρόνων ἀμνημονευτῶν οἱ κάτοικοι τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Ἡπέρου ἔσχον κοινὰς τὰς τύχας διὰ μακρῶν αἰώνων καὶ παρὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιδρομὰς.

Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν λαῶν, οἵτινες, ἐξωθούμενοι πρὸς ἀνατολὰς ἐν χρόνοις προϊστορικοῖς ὑπὸ ἐπιδρομῶν, προσερχομένων ἐκ τοῦ βορρᾶ, διέβησαν τὰ στενὰ τῆς Πίνδου καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν Θεσσαλίᾳ, οἱ Ἡπειρώται, καίπερ εἰς διαφόρους διαιρούμενοι φυλάς, ἐνέμειναν ἀδιατρέπτως καὶ μετὰ καρτερίας εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαιότητα.

Ὁ ἐλληνικὸς οὗτος χαρακτῆρ δηλοῦται ἤδη ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αὐτὰ τὰ δύο ὀνόματα τὰ σημερινὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ τῶν Γραικῶν, κοιτίδα ἔχουσι τὴν Ἡπειρον. Ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ μαντεῖῳ τῆς Δωδώνης, τῇ ἀνακαλυφθέντι ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Τσαρακοβίστας εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων, ὑπηρέτρων ὡς ἱερεῖς καὶ ὑπόφηται οἱ Σελλοὶ ἐκεῖνοι, ὧν τὸ ὄνομα ὡς τὸ τῶν Ἑλλων ἢ Ἑλλόπων εἶνε ἀπλῶς ἄλλος τύπος τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων. Ὁμοίως δὲ πλησίον ἐκεῖ ἔχουν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους οἱ Γραικοί, ὧν τὸ ὄνομα διὰ τῆς λατινικῆς γλώσσης μετεβιβάσθη εἰς ἅπαντας τοὺς νεωτέρους λαοὺς ὡς δηλωτικὸν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Εἰς τὸν Πύρρον, τὸν μέγιστον τῶν βασιλέων ἐκείνου τῶν ἠπειρωτικῶν λαῶν, ὅστις ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους προεχώρησεν ἐν τῷ πολιτισμῷ, τοῦ τῶν Μολοσσῶν, ἐπεφυλάσσετο νὰ ἐνώσῃ τοὺς Ἡπειρώτας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ. Ἡ νέα πρωτεύουσα, ἡ Ἀμβρακία, ἣς τὴν θέσιν κατέχει σήμερον ἡ Ἄρτα, ἀπέβη τὸ πολιτικὸν κέντρον ἀπάσης τῆς Ἡπείρου, καὶ ἡ ἐνότης τῆς χώρας ἢ κτηθείσα διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Πύρρου δηλοῦται σαφέστατα διὰ τῆς ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτοῦ χαραχθείσης ἐπιγραφῆς ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ, ἣτοι συμπάντων τῶν Ἡπειρωτῶν. Δὲν περιωρίσθη δὲ ὁ Πύρρος εἰς τὴν διὰ τῆς ἐνώσεως ταύτης ἐξαρσιν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρος τῆς Ἡπείρου, ἀχθείτης ἔκτοτε πρὸς ὑπέρτερον πολιτισμὸν ἐν ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τοὺς ἄλλους Ἑλληνικοὺς λαοὺς, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσε νάναβῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸν θρόνον αὐτῆς τῆς Μακεδονίας, ἐκτείνων οὕτω τὸ κράτος αὐτοῦ ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἐνισχυθεὶς δ' ὑπὸ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων προέβη ἔτι περαιτέρω, ἀναγνωρισθεὶς ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς ἐθνικῆς ἰδέας μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῆς τῆς Σικελίας, καὶ ἀνέλαβε θαρραλέως τὴν ἡγεσίαν τῆς ἀντιστάσεως αὐτῶν ἐναντίον τῶν ὀπλων τῆς Ῥώμης.

Ἡ δὲ ἀκμὴ καὶ ἡ εὐημερία τῆς Ἡπείρου ἰδίως ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἠπειρωτικῶν πόλεων τῶν καταστραφεισῶν ἕνα αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα μετὰ τὸν Πύρρον ὑπὸ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου. Τὰ εἰρησώφιστα τῆς Δωδώνης καὶ τὰ τῶν ἀρχαίων πόλεων τῶν ἀποκαλυπτομένων συνεχῶς τῆς μὲν μετὰ τὴν δὲ ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἅτινα ἤρχισαν ἤδη ἐλκύνοντα τὴν προσοχὴν καὶ τὰς μελέτας τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων, ἀποδεικνύουσι τὴν πρόοδον τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἡπείρῳ, ὅστις εἶχε βαθείας τὰς ῥίζας, ἐπειδὴ ἠδυνήθη νάντιστῇ εἰς τοὺς ἰσχυροτάτους τῶν κραδασμῶν. Πράγματι οὔτε ἡ καταστροφή ἢ προκληθείσα ὑπὸ τοῦ ἀγρίου Ῥωμαίου νικητοῦ, οὔτε ἡ ἐξο-

λόθρευσις ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδων Ἑπειρωτῶν θανατωθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἠδυνήθησαν νὰ ἐρημώσωσι τὴν Ἑπειρον καὶ μεταβάλωσι τὴν ἰδιάζουσαν ὑπόστασιν τῆς χώρας καὶ τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς χαρακτήρα.

Τὸ αὐτὸ δὲ φαινόμενον τῆς καρτερίας καὶ τῆς ἀναβιώσεως τῆς Ἑπείρου, ἀναγεννωμένης ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς τέφρας δίκην φοίνικος, ἀπαντᾶται διηνεκῶς διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Ἡ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου κτίσις τῆς Νικοπόλεως ἐπιτρέπει ἐπὶ τινα χρόνον ἀναβίωσιν τινα τῆς Ἑπείρου, ἧς ὁ πολιτισμὸς ἐξετείνεται πέραν τοῦ Ἄφου ἐν τῇ Ἀπολλωνίᾳ ἐκείνῃ, ἣτις προηγῆθη τοῦ Αὐλῶνος, καὶ ἐν τῇ Ἐπιδάμῳ, ἣν διεδέχθη τὸ Δυρράχιον, πόλεσιν, αἵτινες ἐν μέσῳ τῶν βαρβάρων Ἰλλυριῶν ἀντεπρόσωπευον τὴν πτῆσιν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς μορφώσεως.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὐννων, τῶν Χαζάρων, τῶν Ἀβάρων ὑπῆρξαν παροδικαὶ μόνον θύελλαι ἐν χώρᾳ ἧς ἡ ζωτικὴ δύναμις καὶ ἡ εὐμάθεια ὑπῆρξαν καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας μονοῦ παραδειγματικά.

Ἡ δὲ ταχεῖα καὶ ἐν ἐκτάσει διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἡ αὐξουσα ἐνίσχυσις τοῦ Βυζαντίου ἔδωκαν εἰς τὴν Ἑπειρον νέας δυνάμεις. Πόλεις νέαι καλῶς ὠχυρωμέναι, ὧν ἡ σπουδαιοτάτη ὑπῆρξαν τὰ Ἰωάννινα, ἐκτεινόμεναι μέχρι τῆς ἔτι βαρβαροῦ καὶ πρωτογόνου Ἀλβανίας, ὅπου τὰ Βελέγραδα (Βεράτιον) εἶχον ἀποθῆ ἐν τῶν φωτεινοτέρων κέντρων τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐπηύξησαν τὴν σημασίαν τῆς Ἑπείρου ἐν τῇ ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ.

Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἡ Ἑπειρος ἠδυνήθη νὰ σχηματίσῃ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑλληνικὸν κράτος ἀνεξάρτητον.

Ἡ δυναστεία τῶν Ἀγγέλων Κομνηνῶν μετὰ τὴν Ἄρταν ὡς πρωτεύουσαν κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς καὶ τὴν αἰγλήν καὶ μετὰ τὴν παλινόρθωσιν τῶν Παλαιολόγων

ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὕτως ἡ κυρίαρχία τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἀλβανῶν ἐν τῷ δεσποτάτῳ τῆς Ἠπείρου μόνον ἐπὶ λίαν βραχὺν χρόνον ἠδυνήθη νὰ διαρκέσῃ καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοὺς ἐθνικοὺς ἔθρους τῆς χώρας, διασωσάσης καθ' ὀλοκληρίαν τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς χαρακτήρα καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν τελευταίων Λατίνων κυριάρχων ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Τόκκων, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσωσι τὴν χώραν εἰς τὴν αὐξοῦσαν δύναμιν τῶν Ὀθωμανῶν.

Ἡ δὲ τύχη τῆς Ἠπείρου ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας δὲν ὑπῆρξε διάφορος τῆς τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν τῶν ὑποστασῶν τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν. Ἡδὴ κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ μοναχοῦ Διονυσίου τοῦ ἐπονομαζομένου Σκυλλοσόφου οἱ Ἠπειρώται ἀπεστάτησαν. Μετὰ δὲ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης ἡ πίεσις ὑπῆρξεν ἔτι βαρυτέρα. Ἄλλ' ὑπῆρξαν τοῦλάχιστον ἠπειρωτικοὶ λαοὶ, οἱ οἱ τῆς Χιμάρρας, τοῦ Σουλίου, τῆς Πάργας, οἵτινες μὲ τὰ ὄπλα ἀνὰ χεῖρας κατώρθωσαν νὰ διεκδικήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἢ ἠδυνήθησαν τοῦλάχιστον νὰ ποδείξωσι τὸ φιλελεύθερον αὐτῶν πνεῦμα.

Καὶ ἡ μὲν Χιμάρρα ὑπῆρξεν ἀρκετὰ εὐτυχῆς, κατορθώσασα νὰ ἀναγκάσῃ τὴν Πύλην, ὅπως χορηγήσῃ εἰς αὐτὴν ἤδη τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα προνόμια ἀναδείξαντα τοὺς Χιμαριώτας σχεδὸν αὐτονόμους διὰ μέσου πασῶν τῶν περιπετειῶν τῶν μακρῶν αἰώνων τῆς δουλείας τῆς Ἠπείρου. Οἱ δὲ ὀρεσίβιοι τοῦ Σουλίου ἐπέτυχον διὰ τῆς γεναιότητος αὐτῶν καὶ διὰ τῆς βίας τῶν ἰδίων ὀπλων νὰ συγκρατῶσι τοὺς δεσπότης μακρὰν τῶν ὀρέων αὐτῶν, καὶ μόνον μετ' ἀγῶνας λυσοῶδεις καὶ θυσίας καὶ μαρτύρια θρυλητὰ ὑπέκυψαν εἰς τὸν Ἀλῆν πασσᾶν. Ὁμοίως δ' ἡ ἱστορία τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς τοὺς ἥρωας τοῦ Σουλίου πρωτοστατοῦντας ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐλληνικῷ ἀγῶνι. Οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Πάργας, παραδοθέντες διὰ πολιτικῆς πράξεως ἀδίκου εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἠπείρου, ἔδειξαν

περιφανῶς τὴν θερμὴν φιλοπατριάν τὴν διακαίουσαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Καὶ δὴ, ἀντὶ νὰ μείνωσιν ὑποδεδουλωμένοι εἰς τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, προετίμησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν γενέτειραν, ἀφ' οὗ πρότερον ἔκαυσαν τὰ ὄστα τῶν γεννητόρων. Πολλοὶ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν, ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν Πάργαν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, μετέβησαν εἰς τοὺς τόπους, ὅπου ἔκειντό ποτε οἱ πρόγονοι, καὶ ἐπυροβόλησαν διὰ πιστολίων, σίονει ὅπως ἀγγελωσιν εἰς τοὺς νεκροὺς τὴν ἀνάστασιν τῆς πατρίδος. Ἄλλως δ' ἐπραξάν αὐτὸ ἐκεῖνο ὅπερ καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμένοντες Ἠπειρώται ἐν τῇ ἑλληνικῇ νεκροταφείῳ τῆς πρωτεύουσῃς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐξεπλήρουν οὕτω προαιώνιον εὐχὴν μεταδοθεῖσαν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν παρὰ τοῖς ὑποδοῦλοις τῆς χθῆς.

Περὶ δὲ τῶν ἡμερῶν τῆς τυραννίας τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ θὰ ἦτο περιττὸν νὰ ποιήσωμεν λόγον. Ὑπῆρξε χρόνος θλιβερός διὰ τὴν Ἠπειρον ὡς καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς χώρας τὰς διοικουμένας ἦτοι ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ εἴτε ἐμμέσως ὑπὸ τῶν γόνων αὐτοῦ. Ὁ παράδοξος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὅστις, καίπερ ὑφιστάμενος τὴν ἐπιβρασίαν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἔστιν ὅτε ἐπιτηδεῖως φερόμενος πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἰδίως περὶ τὰ τέλη τοῦ σταδίου αὐτοῦ, ἐν αἷς περιστάσεσι συνέφερεν εἰς αὐτὸν χάριν τῆς ἰδέας τῆς ἰδρύσεως ἰδίας ἑλληνοαλβανικῆς ἀρχῆς, ἐπειράθη εἶπερ τις καὶ ἄλλος νὰ μεταβάλῃ τὸν ἐθνολογικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἠπέιρου διὰ τῆς τρομοκρατήσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς προστασίας τῶν Τουρκαλβανῶν ὡς κυρίων ἐργατῶν τοῦ θεμελιώδους αὐτοῦ πολιτικοῦ προγράμματος. Ἀναφορὰ ὑποβληθεῖσα εἰς τὸν σουλτάνον ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ Δελβινακίου ἀρκεῖ, ὅπως συνοψίσῃ πάντα τὰ κακὰ, δι' ὧν ὁ Ἀλῆς ἐταλαιπώρει τὴν Ἠπειρον. Ἐχει δὲ αὕτη ὡς ἑξῆς:

«Ἐπὶ τούτοις τολμῶμεν νὰ χύσωμεν τὰ πτωχικά μας δάκρυα > εἰς τὰ ἴχνη τοῦ θεοχαρίστου καὶ προφητοδόξου θρόνου τῆς > Μεγαλειότητός της, ἀναφέροντες, ὅτι δὲν μᾶς ἔμεινε τόπος νό

» ζήσωμεν ἐξ αἰτίας τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ, τοῦ βαλῆ τοῦ τόπου μας,
 » διότι αὐτὸς, ὄχι ὡς ἓνας βαλῆς, ἀλλ' ὡς ἓνας ζορμπᾶς μᾶς
 » πέρνει τὸν τόπο, μᾶς ἔκαυσε τὴν χώραν, μᾶς ἐρήμωσε τὰ σπι-
 » τια, μᾶς ἄρπαξε τὸν βίον, κερτίσια μᾶς ἀρπάζει, τὰς γυναϊκάς
 » μᾶς ἐντροπιάζει, ἀνδρόγυνα χωρίζει, τὴν πίστιν μᾶς ὑβρίζει,
 » ἀδίκους κάμνει κρίσεις ἄλλον φυλακόνει, ἄλλον κρεμᾶ, καὶ
 » ὄλους χωρὶς φταιζόμενον ζητεῖ νὰ μᾶς ἐξολοθρεύσῃ· μάρτυρας
 » ὁ θεὸς εἰς τοῦτο, καὶ ἄμποτε νὰ γείνη βακούφης ἢ Μεγαλειό-
 » τῆς σου. Ἄμάν! Ἐλεος καὶ τόπον καὶ μερχαμὲτ εἰς ἡμᾶς».

Ἐνόητον δ' εἶναι, ὅτι τοιαύτη ὀμότης καὶ τοιαύτη πολιτικὴ ἐνέργεια ἠνάγκασαν πολλοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἡπείρου νὰ γείνωσι Μωχμεθανοί· ἢ δὲ τοιαύτη ἐξωμοσία ἔλαβεν ἔτι μεγαλειτέρας διαστάσεις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἄλῃ ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Ὁ τύραννος, ὅστις εἶχε φαντασθῆ τὴν ἴδρυσιν κράτους ἐλληνοαλθανικοῦ, ὁ φθάνων μέχρι τοῦ σημείου νὰ στρατολογῇ Ἕλληνας ἀρματωλοὺς, καίπερ ἐξολοθρεύων ἐκείνους οἷτινες δὲν ὑπηρέτουν αὐτὸν κατὰ τὸ δεκοῦν, ἤθελε νὰ στηριχθῆ πρὸ πάντων εἰς τοὺς Ἄλθανούς. Μεταχειριζόμενος ὡς τελεσφορώτατον τῶν μίσων τὴν βοήθειαν καὶ τὴν προστασίαν αὐτοῦ, δι' αὐτῶν ἠθέλησε νὰ ἐρημώσῃ τὰ Ἡπειρωτικὰ χωρία. Ὁ δὲ κηδεστής αὐτοῦ, ὁ πασσᾶς τοῦ Βερατίου Ἰβραὴμ, ὁ πενθερὸς τῶν τοῦ Ἄλῃ υἱῶν Μουχτάρ καὶ Βελῆ, γενόμενος ἀντίπαλος αὐτοῦ καὶ ὠλοούμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νάντιπράξῃ εἰς τὰ φιλόδοξα αὐτοῦ σχέδια, ἔσχε καὶ αὐτὸς ὡς πρόγραμμα τὸ νὰ μεταχειρισθῆ τοὺς Ἄλθανούς ὡς ἐργάτας τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ σκοπῶν καὶ ἀντιτάξῃ αὐτοὺς εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οὕτως ἐνηργεῖτο ἐν Ἡπείρῳ ἐθνολογικὴ μεταβολὴ ἀπὸ δύο ἀντιθέτων μερῶν. Ἄλλ' οὐχ ἤττον οὔτε ἢ εἰς τὸν ἰσλαμισμόν ἐξωμοσία οὔτε ἢ ἐξαλθάνισις τῆς χώρας ἐποίησάν ποτε μεγάλας προόδους, καὶ ὑπῆρξαν μόνον ἐπιπόλαιαι. Ἡ ἐμμονὴ τῶν Ἡπειρωτῶν εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν κατῶρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ ἅπαντας τοὺς διωγμοὺς, βοηθημένη ὑπὸ τῆς ὑπερφύας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ

ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀλλοδοξησάντων κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον ἐνεστερνίσθησαν τὴν νέαν θρησκείαν. Ὅντες Μωαμεθανοὶ ἐν τῷ φανερῷ δὲν ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν καὶ ἐθίμων. Ὑπάρχουσιν οἱ θεόμενοι τοῦ θεοῦ νὰ φανῇ εἰς αὐτοὺς ἀρωγὸς τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ὑπάρχουσιν ἄλλοι οἵτινες τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν ἀφίνουσι τὰ τέκνα νὰ διέλθωσιν ὑπὸ τὸν Ἐπιτάφιον, ὅπως τύχωσι τῆς εὐλογίας τοῦ Σωτῆρος. Τὰ ὄρια μεταξὺ τοῦ μωαμεθανισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν εἶνε αὐστηρῶς διαγεγραμμένα ἐν τῇ φυγῇ αὐτῶν. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶνε τὸ ὅτι πολλοὶ αὐτῶν συνδιαλλάσσουσι τὰς δύο θρησκείας, δίδοντες εἰς τὰ τέκνα δύο ὀνόματα, ἐν μὲν τουρκικόν, ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἱμάμη κατὰ τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα τοῦ ἰσλαμισμού, ἐν δὲ χριστιανικόν, εἰδόμενον ὑπὸ ἱερέως Χριστιανοῦ, ὅπερ μένει καὶ ὡς ὄνομα ἐν τῇ οἰκιακῇ ἐστίᾳ¹.

Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς γλώσσης, ἰδίως ἐν τῇ βορείῳ Ἡπείρῳ, ἀλλὰ καὶ πέραν τῶν συνόρων αὐτῆς ἐν τῇ νοτίῳ Ἀλβανίᾳ, ἐν Αὐλῶνι, ἐν Βερρτίῳ, ἐν Ἑλβασσάν καὶ ἐν Τυράννοις. Ἡ ἀλβανικὴ δὲν ἠδυνήθη νάντικαταστάσῃ τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐτάχθη εἰς τὸ πλευρὸν αὐτῆς. Αἰσθάνονται μὲν τὴν ἀνάγκην νὰ εἶνε δίγλωσσοι, ἀλλὰ μόνης τῆς ἑλληνικῆς γίνεται χρῆσις χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐπικοινωνίας. Μόνη γραπτὴ γλῶσσα εἶνε ἡ ἑλληνικὴ. Δὲν εἶνε δὲ τοῦτο ἀποτέλεσμα προσηλυτισμοῦ, οὐδὲ προήλθεν ἕνεκα τῶν ἀνὰ τὴν χώραν ἐγκατεσπαρμένων ἑλληνικῶν σχολείων, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ πραγματικῆς ἀνάγκης τοῦ βίου καὶ εἶνε τὸ φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῆς χώρας. Εἶνε τὸ αὐτὸ φαινόμενον, ὅπερ βλέπομεν ἐπαναλαμβανόμενον ἐν τῇ Ἀττικῇ, ἐν τῇ Ἀργολίδι, ἐν τισὶ τῶν παρακειμένων εἰς τὴν Πελοπόννησον νήσον, ὅπου οἱ Ἀλβανοὶ εἰ πρὸς νότον ὡς

¹ Edinburgh Review Ἰουλίου 1902 σ. 63.

γεωργοὶ καταβάντες τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα συνανακράθησαν τελείως μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἔχουσι τὰ αὐτὰ κοινὰ αἰσθήματα καὶ τοὺς αὐτοὺς κοινούς σκοπούς. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον πρέπει νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν σύνταξιν μικροῦ ἐλληνοαλβανικοῦ λεξικοῦ, γραφέντος τῷ 1809 πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Rouqueville ὑπὸ τοῦ Σουλιώτου Μάρκου Μπότσαρη, ὅπερ διασώζεται ἐν τῇ Ἑθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων¹. Καὶ δὴ τὸ λεξιλόγιον τοῦτο εἶνε ἔργον πατριώτου, ἔστις, παρακινούμενος ἴσως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ φιλέλληνος Γαλάτου, ἠσθάνετο τὴν ἀλληλεγγύην μεταξὺ τῶν ἐλληνοφώνων καὶ ἀλβανοφώνων τῆς Ἠπείρου καὶ ἤγαστο εἰς τὸ νὰ εὕρῃ ἐν τῇ γλωσσικῇ συνεννοήσῃ τῶν δύο λαῶν ὑποστήριξιν τῆς κοινῆς συνειδήσεως ἐν ἡμέραις, καθ' ἃς παρεσκευάζετο ὁ μέγας πόλεμος ἐναντίον τῶν δυναστευόντων, ὅστις ἐμελλε νὰ πολήξῃ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν.

Οἱ δὲ δυνάσται κατενόησαν τὴν σημασίαν, ἣν ὤφειλον νὰ ποδώσωσιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλώσσαν ὡς ὄργανον ἐπικοινωνίας μεταξὺ πάντων τῶν κατοίκων τῆς Ἠπείρου ἀνεξαρτήτως φυλῆς. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἤδη ἀπὸ μακροῦ καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν τελευταίων ἡμερῶν ἡ γλῶσσα, ἣς ἐποιούντο χρήσιν ἐπισήμως αἱ ὀθωμανικαὶ ἀρχαὶ χάριν τῶν σχέσεων αὐτῶν μετὰ τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ αὐτῶν τῶν νοτίων Ἀλβανῶν ὑπῆρξε μόνον ἡ ἐλληνικὴ. Εὗρισκονται ἀκόμη παμπληθῆ ἐγγραφα, δικαστικαὶ ἀποφάσεις, κλητεῦσεις καὶ ἄλλαι δικαστικαὶ πράξεις ἐλληνιστὶ ἐν Διασκοδικίῳ, Ἀργυροκάστρῳ, Τεπελενίῳ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Βερατίῳ. Αὐτὸς δ' ὁ Ἀλῆς μόνον τῆς ἐλληνικῆς ἐποιεῖτο χρῆσιν, γραφομένης ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν αὐτοῦ γραμματέων. Ἡ Ἑθνικὴ βιβλιοθήκη τῶν Ἀθηνῶν, τὰρχεῖα τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνομολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος καὶ πολλαὶ ἰδιωτικαὶ συλ-

¹ Ἴδε Σπυρ. Π. Λάμπρου «Ὁ Μάρκος Μπότσαρης ὡς λεξικογράφος» (Λόγοι καὶ ἄρθρα. Ἐν Ἀθήναις. 1902 σ. 583 κ. ε.).

λογαὶ διασώζουσι πολυπληθῆ δείγματα, ὧν τινὰ καὶ ἐξεδόθησαν.

Ἄλλο δὲ κακὸν, ἀναγκαστικῶς ἐπακολουθήσαν εἰς τὰς πιέσεις καὶ πρὸ αὐτῶν ἔτι τῶν χρόνων τοῦ Ἄλῃ καὶ οὐδὲν ἤττον κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς τουρκοκρατίας, ἢ μετανάστευσις τῶν Ἡπειρωτῶν, ἣτις οὐκ ὀλίγον συντέλεσεν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ χώρᾳ, ἐστράφη μέχρι τινὸς πρὸς ὄφελος τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς καθ' ὅλου ἑλληνικῆς πατρίδος.

Καὶ δὴ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐξοικισμοῦ χάριν ἀποφυγῆς τῆς τυραννίας συνεδέθη παρὰ τοῖς Ἡπειρώταις πρὸς τάσιν κερδοσκοπικὴν καὶ ζῆλον ἐπιχειρήσεων, ἀγούσων αὐτοὺς εἰς τὴν ξένην, ὅπου ἠδύναντο ἐξ ἐτέρου νὰ ἐξασκήσωσιν ἐλευθέρως τὴν ἑλληνικὴν αὐτῶν φιλοπατρίαν. Διὸ βλέπομεν αὐτοὺς ἐγκαθισταμένους ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἐν Αὐστρίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἐν Ῥωσίᾳ, ἐν Πολωνίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ, κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους χρόνους μέχρι τοῦ Σουδάν καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ἀναμιγνυόμενοι εἰς τὰς ποικιλωτάτας τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ πλουτοῦντες, ἐθρήσκευσαν πάντοτε τὴν βαθυτάτην ἐθνικὴν πίστιν, ἣν μαρτυροῦσι διὰ κληροδοτημάτων, ἀφιερουμένων εἰς τὰς γενετείρας, διὰ τῶν ἐπιχειρουμένων ἐν αὐταῖς δημοσίων ἔργων, διὰ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἢ φιλανθρωπικῶν καταστημάτων τῶν ἰδρυθέντων ὑπ' αὐτῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ἢ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἣν θεωροῦσι πάντοτε ὡς τὴν φωτοβόλον ἐστὶν τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν πόθων.

Εἶνε λίαν ἐνδιαφέρον τὸ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βουδαπέστης καὶ τῆς Βιέννης θέαμα τῶν ἐγγράφων τῶν ἀποδεικνυόντων εἰς ἡμᾶς τὴν ἐμπορικὴν δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων ἐξ Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας μεταναστῶν, οἵτινες, ζῶντες ἐν περιβάλλοντι ὅλως διαφόρῳ καὶ δυνάμενοι νὰ κινῶνται ἐλευθέρως μακρὰν τῆς πατρίδος, δὲν ἐλησμόνου ἐν τούτοις τὴν πάτριον ἐστέγγην τὴν βεδυθισμένην εἰς τὰ σκοτὴ τῆς δουλείας. Μικροὶ καὶ ἀση-

μοι ὑπαλληλίσκοι ἐν τοῖς πρατηρίοις τῶν συμπολιτῶν ἀνά τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ ἐμπορίου, φοιτῆται, παρασκευαζόμενοι πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ἰατρικῆς ἐν τοῖς πανεπιστημίοις τῆς Ἑσπερίας, λόγιοι ἢ τυπογράφοι ἐγκατεστημένοι ἐν Βενετία ἢ ἐν Βιέννῃ, ἔμποροι πεπειραμένοι καὶ ἐπιχειρηματῆαι, ἀνυψούμενοι κατὰ μικρὸν διὰ τῆς δεξιότητος αὐτῶν καὶ τῶν οἰκονομιῶν εἰς τὴν τάξιν ἰσχυρῶν μεγαλεμπόρων, τραπεζίται ἀναδιδαζόμενοι ἐνίοτε εἰς τοὺς τιμητικωτάτους τῶν βαθμῶν τῆς οὐγγρικῆς καὶ αὐστριακῆς ἀριστοκρατίας, ἐξηκολούθουν μένοντες πάντοτε κατὰ βῆθος Ἡπειρωταὶ καὶ Ἕλληνες, ποιούμενοι χρῆσιν ἀπάσης αὐτῶν τῆς δυνάμεως, ἀπάσης αὐτῶν τῆς παιδείας, ἀπαντος αὐτῶν τοῦ πλούτου πρὸς ἐκδήλωσιν τοῦ διαθερμαίνοντος τὰ στήθη αὐτῶν πατριωτισμοῦ. Συγκινητικὴ δὲ εἶνε ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐπιτυμβίων αὐτῶν ἐπιγραφῶν ἐν Βουδαπέστη, γεγραμμένων ἐν τῇ ἐθνικῇ γλώσσῃ, ἧς ἄλλως ποιοῦνται χρῆσιν καὶ αὐτοὶ οἱ σπαγιώτατά ποτε ἐπονομάζοντες ἐκυτοῦς Ἀλβανούς.

Εἶνε δὲ καταφανές, ὅτι τοιαύτη ἐθνικὴ ἔμμογή τῶν μεταναστευόντων ἐχρησίμευεν ὡς παραμυθία καὶ ὡς στήριγμα εἰς τοὺς ἀτυχεῖς δούλους τῶν Τούρκων, ὅσοι ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ μένωσι προσκεκολλημένοι εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος. Ἐν ᾧ δὲ τὰ ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν ἐκ τῆς ξένης στελλόμενα ἑλληνικὰ βιβλία ἐξήγειρον τὸν ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως ζῆλον αὐτῶν, τὸν ἄλλως ἔμφυτον εἰς τοὺς Ἕλληνας, τὰ κληροδοτήματα αὐτῶν ὑπεβोधθουν μεταξὺ ἄλλων τὴν διάσωσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως διὰ τῆς ἰδρύσεως καὶ τῆς διατηρήσεως ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν. Ὑπολογίζεται δὲ, ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἐν Ἡπειρῷ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἀνέρχεται περίπου εἰς πεντακοσίας χιλιάδας ὀθωμανικῶν λιρῶν ἄλλως δ' ἡ ὑποστήριξις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων ἦτο αὐτὸ τοῦτο ἡ συντήρησις τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐπειδὴ τὰ περισσεύματα τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐκκλησιῶν ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὰ σχολεῖα. Ὑπάρχουσι ἐβδομήκοντα πέντε μοναὶ καὶ διακόσιαι τεσσαράκοντα ἐκκλησίαι συνεισφέρουσαι εἰς τὴν

E. γ. Δ. Δ. Κ. Π. Ι.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

διατήρησιν τῶν σχολείων προσὰ ἀνερχόμενα εἰς διςχιλίαις ὀθωμανικᾶς λίρας κατ' ἔτος.

Ἦθελεν ἀποδοῆ ὑπὲρ τὸ δέον μακρὰ ἢ ἀπαρίθμηται τῶν κληροδοτημάτων τῶν Ἠπειρωτῶν τῶν προωρισμένων εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς χώρας τῆς τὰ μέγιστ' ἀμεληθείσης ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας, εἰς ἐκπαιδευτικὰς ἀξιώσεις καὶ εἰς ἔργα φιλανθρωπικὰ. Δὲν ὑπάρχει γέφυρα, βρύσις, ὑδραγωγεῖον, νοσοκομεῖον, πτωχοκομεῖον ἢ γηροκομεῖον, ταμεῖον προικίσεως ἀπόρων παρθένων, ἐκκλησία, μονὴ ἢ σχολή, εἰς ἃ νὰ μὴ παρεσχέθησαν δωρεαὶ ἢ ὧν χάριν νὰ μὴ ἀφιερῶθησαν διαθήκαι Ἠπειρωτῶν, ἐνοικούντων ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ ἢ μεταναστευσάντων εἰς ἀπάσας τὰς γωνίας τοῦ κόσμου. Σπουδαία δ' εἶνε ἡ παρατήρησις, ὅτι δὲν ἐλκύει μόνον ἡ γενέτειρα τὴν προσοχὴν τῶν ἐλευθερίων δωρητῶν καὶ διαθετῶν, ὧν μεταξὺ ὑπάρχουσι πολλάκις ἀπλοὶ ἐργάται, ἔστιν ὅτε δὲ πτωχὴ ὑπὸ κτήρια ζήσασα ἐν τῇ ξένη. Ἐυχρότατα προνοοῦσι περὶ τῶν ἀναγκῶν ἄλλης ἡπειρωτικῆς ἐπαρχίας, ἄλλου χωρίου. Ἐμφυχόνει αὐτοὺς ἡ ἰδέα τῆς Ἠπείρου καθ' ὅλου ὡς ἐθνικῆς ἐνότητος. Ἡ δ' ἀλληλεγγύη αὐτὴ δὲν περιορίζεται εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἀλλ' ἐπεκτείνεται πολλάκις καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτῶν συζῶντας Ἀλβανούς. Δυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ παραδείγματος τοῦ μικροῦ χωρίου Νεγράδες, εἰς εὐ τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον, κτισθὲν διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν τοῦ διδασκάλου, ὅστις ἦτο ἱερεὺς, προσηρτήθη τῷ 1843 δεξαμενὴ δαπάνῃ δύο Τουρκαλβανῶν, οἵτινες ἐκαλοῦντο Ἰβραὴμ βέης καὶ Ταϊφούρ βέης. Τοιαῦται δωρεαὶ καὶ τοιαῦτα κληροδοτήματα παντὸς εἴδους ἀναφέρονται, ὡς εἶκός, ἐν τῇ ἐπεκτάσει καὶ διασκεδάσει αὐτῶν ἀνὰ πάσας τὰς ἡπειρωτικὰς χώρας εἰς σύμπασαν τὴν βόρειον Ἠπειρον, περιλαμβάνουσι δὲ καὶ τὸ Βεράτιον καὶ αὐτὸ τὸ Δυρράχιον. Παραλείποντες δὲ τὰς ἀναριθμήτους δωρεὰς τὰς ἀναφερομένας εἰς τοὺς καζάδες Πωγωνίου καὶ Κονίτης, ὧν ὁ πληθυσμὸς εἶνε ἀναμφισβητήτως ἐλληνικὸς, ἔρχεαι νὰ διεξελθῶμεν διὰ βραχείων τινὰς τῶν πόλεων καὶ κωμο-

πόλεων αἵτινες διαμφισβητοῦνται, ὅπως, ἀποσπώμεναι ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατεχομένης βορείου Ἡπείρου, προσαρτηθῶσιν εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Προσθέτομεν δ' ὅπου ἀναγκαῖον ἱστορικὰς τινὰς εἰδήσεις περὶ τινῶν τῶν τόπων.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς Κοριτσᾶς, ἣτις, καίπερ προσαρτηθεῖσα κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον τῆς τουρκοκρατίας εἰς τὴν Μακεδονίαν μετὰ τοῦ καζᾶ τῆς Κολωνίας, οὐ τὰ ἑλληνικὰ αἰσθητάματα εἶνε δεδοκιμασμένα, συνδέεται ἀκόμη μετὰ τῆς Ἡπείρου διὰ δεσμῶν προαιωνίων· ἄλλως δὲ μέρος τοῦ καζᾶ τῆς Κοριτσᾶς ἐξαρτᾶται ἐκκλησιαστικῶς ἔτι καὶ νῦν ἀπὸ τοῦ μητροπολίτου Βελλᾶς καὶ Κονίτσης.

Ἡ Κοριτσᾶ, πόλις νέα, ἰδρυθεῖσα περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ὀφείλει τὴν αὔξησιν αὐτῆς μάλιστα εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Μοσχοπόλεως ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν, ὑπερμεσοῦντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος.

Τὸ κοινοτικὸν πνεῦμα τῆς πόλεως ταύτης, συνδυαζόμενον πρὸς τὸν ἔρωτα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, εἶνε καταφανές, καὶ προσπίπτει σαφῶς εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἦδη τῷ 1676 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Παρθένιος προσήνεγκε μεγάλην δωρεὰν χάριν τοῦ μητροπολιτικοῦ μεγάρου τῆς Κοριτσᾶς. Εἰς δὲ τῶν μητροπολιτῶν τῆς πόλεως, ὁ ἐξ Ἀργυροκάστρου ὀρμώμενος Νεόφυτος, συνετέλεσε διὰ τοῦ χρήματος αὐτοῦ τῷ 1857 εἰς τὴν ἐπισκευὴν τοῦ κτιρίου τούτου. Ἐνωρὶς δ' ἤδη ἐκτίσθησαν αἱ πρῶται ἐκκλησίαι, καὶ ἤδη τῷ 1724 ὑποδομήθη σχολεῖον ἑλληνικόν, χάριν δὲ τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ συνεισήνεγκον καὶ οἱ κάτοικοι τῶν περικειμένων χωρίων.

Ὡς πρὸς δὲ τὰ φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα καὶ τὰ σχολεῖα, τοῦθ' ὅπερ ἀλλαχοῦ εἶνε ἀπλοῦν αἰσθημα οἱ Κοριτσαῖοι ἐπιβάλλουσιν εἰς ἑαυτοὺς ὡς καθήκον καὶ ὡς νόμον. Ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων τῆς Κοριτσᾶς θνήσκει χωρὶς νάφησιν κληροδότημα εἰς τὴν κοινότητα ἢ εἰς τὴν μεγάλην ἑλλη-

νικήν πατρίδα. Μνημονεύεται τὸ συγκινητικὸν ἐπεισόδιον πτωχοῦ, ὅστις παρὰ τὴν ἐνδειαν αὐτοῦ ἔγνω νὰ κληροδοτήσῃ εἰς τὴν κοινότητα πᾶν ὃ τι ἐκέκτητο, ... ἐξήκοντα λεπτά. Ἄλλως δ' ἡ Κοριτσᾶ διακρίνεται ἐπὶ τῇ τελείᾳ διοργανώσει τῆς κοινότητος καὶ τῇ δίκαιῃ αἰσθητικῇ τῶν κοινῶν ἀγαθοεργιῶν. Ἰδίως δ' ἤγαγον εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς κοινότητος καὶ εἰς τὴν σωτηρίαν διαχειρίσιν τῶν χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας ἠθροισμένων θησαυρῶν τὰ καταστατικά τὰ συνταχθέντα ὑπὸ δύο μητροπολιτῶν, ὀνομαζομένων ἀμφοτέρων Δωροθέων. Τούτων ὁ εἰς, θανὼν τῷ 1875, ἦτο Ἕλληνας ἐκ Τεπελενίου, ὁ δ' ἕτερος κατήγετο ἐξ Ἀργυροκάστρου. Τινὲς τῶν Κοριτσαίων εὐεργετῶν κατέθηκαν τὰς δωρεὰς αὐτῶν ἢ τὰ κληροδοτήματα ἐν τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ τῆς Ἑλλάδος. Μέχρι δὲ τοῦ 1880 οἱ δωρηταὶ ἀνῆρχοντο τοῦλάχιστον εἰς τριακοσίους πλὴν τῶν δύο ἤδη προμνημονευθέντων μητροπολιτῶν μεταξὺ δὲ τῶν εὐεργετῶν τῆς Κοριτσᾶς εὐρίσκονται καὶ κάτοικοι τῆς Μοσχοπόλεως καὶ πολλῶν κωμῶν τῶν περιχώρων.

Κοινοτικὸν ταμεῖον καλούμενον *Λάσσον* καὶ εἰδικῶς διοργανωμένον δέχεται τὰς διαφόρους δωρεὰς, τὰ κληροδοτήματα καὶ τὰ περισσὰ ἔσοδα τῶν ἐκκλησιῶν τὰ προωρισμένα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν. Ἀνέρχονται δὲ τὰ κοινοτικά κεφάλαια εἰς πέντε ἑκατομμύρια καὶ πλέον. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον αἱ ἐκκλησίαι, τὰ σχολικὰ κτίρια καὶ τὰ ὀρφανοτροφεῖα καὶ πτωχοκομεία τῆς Κοριτσᾶς εἶνε τῶν λαμπροτάτων μεταξὺ τῶν οἰκοδομῶν σύμπαντος τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μετὰ δικαίας δ' ὑπερηφανείας ἀπονέμεται εἰς τὴν πόλιν ἢ ἐπωνυμία ἄλλων Ἀθηνῶν τῶν χωρῶν ἐκεῖνων.

Μεταξὺ δὲ τῶν μεγάλων δωρητῶν ἀρκεῖ νὰ μνησθῶμεν τοῦ Ἰωάννου Μπάγκα, ὅστις, ἀφ' οὗ πρῶτον ἐπροίκισε τὴν γενέτειραν διὰ τοῦ ὠραίου αὐτῆς γυμνασίου καὶ ἄλλων δωρεῶν, ὅπως δόμησεν ἐν Ἀθήναις τὰ δύο μεγάλα ἐκεῖνα ξενοδοχεῖα, ὧν αἱ ἐκ τῆς ἐκμισθώσεως πρόσοδοι περιέρχονται εἰς τὸ δημόσιον

ταμειον. Εἶνε δ' ἡ ἑλληνικὴ φιλοπατρία τῶν κατοίκων τῆς Κοριτσᾶς οὕτω κατάδηλος, ὥστε δωρεαί, γινόμεναι εἰς τὴν κοινότητα ἀνευ τῆς ῥητῆς δηλώσεως αὐτῆς ὡς ἑλληνικῆς, ἀπεκρούσθησαν αὐτόχρημα ἢ ἐπληρωθῶθησαν.

Ἡ δὲ Μοσχοπολις, κειμένη ἐν τῷ αὐτῷ καζᾶ, ἧς οἱ κάτοικοι οἱ διαφυγόντες τὴν μανίαν τῶν Ἀλβανῶν ὑπήρξαν, καθ' ἃ εἶδομεν ἀνωτέρω, εἰς τῶν παραγόντων ἐξ ὧν γυξήθη ὁ πληθυσμὸς τῆς Κοριτσᾶς, εἶνε ὁμοίως κτίσμα τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Ἀλλὰ, καίπερ κτισθεῖσα μόλις τὸν δέκατον τέταρτον ἢ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ἔτυχε ταχυτάτης αὐξήσεως, ὀφειλομένης εἰς τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ εἰς τὴν βιομηχανικὴν δραστηριότητα τῶν κατοίκων. Ὁ σήμερον ἐπισκεπτόμενος τὴν πτωχὴν ταύτην κωμόπολιν δὲν δύναται νάντιληφθῆ τὴν σημασίαν ἣν ἔσχε ἐν τῷ παρελθόντι οὐδὲ τὸ ἀξίωμα ὅπερ κατέχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα. Εἶχε τότε πληθυσμὸν ἀνερχόμενον τοῦλάχιστον εἰς ἐξήκοντα χιλιάδας, ὡς ἀποδεικνύουσι πλὴν τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τὰ λείψανα τῶν οἰκιῶν αὐτῆς τῶν καταστραφεισῶν τῷ 1769 ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν, ζηλοτύπως ἐχόντων πρὸς τὴν εὐημερίαν τοῦ ἑλληνικοῦ τούτου κέντρου.

Οἱ Μοσχοπολίται ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως ἀπεδήμουν πολὺ εἰς τὴν ξένην, ἐπειδὴ εἶχον φιλίας σχέσεις πρὸ πάντων μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας, αἵτινες προσεῖλκυον αὐτοὺς. Ἀντιπρόσωποι δὲ τοῦ μοσχοπολιτικοῦ ἑλληνισμοῦ μετέσχον τῆς κτίσεως τῆς ὡραίας ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Βουδαπέστη τῷ 1690. Εὐρίσκονται δ' ἐν τῇ αὐτῇ οὐγγρικῇ πόλει καὶ ἱκανοὶ ἐπιτύμβιοι λίθοι Μοσχοπολιτῶν φέροντες ἐπιγραφὰς ἑλληνικάς.

Ἡ δὲ ὁσημέραι αὐξουσα εὐημερία τῶν κατοίκων ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ προδῶσι μεταξὺ τοῦ 1690 καὶ 1740 εἰς τὴν κτίσιν ὡραίων ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλων δημοσίων οἰκοδομῶν τῷ

δὲ 1750) ἰδρύθη ταμεῖον πτωχῶν. Ἄλλως δὲ δὲν περιορίσθησαν εἰς μόνην τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν καθηκόντων. Ἡ Μοσχόπολις δύναται νὰ καυχηθῆ, ὅτι ἔσχεν ἤδη τὸν δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα καὶ ἔτι μᾶλλον τὸν δέκατον ἑγδοόν ἄνδρας λαγίους, οἵτινες διὰ τῆς φιλεργίας αὐτῶν καὶ τῶν συγγραφῶν οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἀγωγῆς τοῦ ὑπὸ τῶν τυράννων δυναστευομένου ἑλληνικοῦ ἔθνους. Κληρὸς ἐγγράμματος, ὠργανωμένος δι' εὐρύθμου καταστατικοῦ, ὑπογεγραμμένου ὑπὸ ἐξήκοντα καὶ τριῶν ἱερέων τῷ 1713, ἀκμάζοντα ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἴδρυμα ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, ἰδρυθὲν τῷ 1744 ὑπὸ τὸ ὄνομα Νέα Ἀκαδημία δηλοῦσι τὰς προόδους τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἡ Μοσχόπολις κατέχει κυρίως σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας διὰ τῆς ἰδρύσεως ἑλληνικοῦ τυπογραφείου, ὅπερ, ἰδρυθὲν περὶ τὸ 1734, εἶνε τὸ δεῦτερον τοῦ καθ' ὄλου ἑλληνισμοῦ μετὰ τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἕνα ὄλον αἰῶνα πρὸ τῆς εἰς Ἀθήνας εἰσαγωγῆς τῆς τυπογραφίας.

Καταφανὲς δὲ δεῖγμα τῆς κεκηρυγμένης φιλοπατρίας τῶν Μοσχοπολιτῶν εἶνε ὁ βίος τοῦ ἐκ τῆς κωμοπόλεως ταύτης ὀρμωμένου οἴκου Σίνα. Οἱ εἰς τὴν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ πλουτήσαν οἰκογένειαν ταύτην ἀνήκοντες, ἀναδειχθέντες βαρῶνοι ἐν Οὐγγαρία καὶ τραπεζίται ἐν Βιέννῃ, ἔγνωσαν νὰ διατηρήσωσιν ἐπὶ τρεῖς γενεὰς τὰ ἔθνικα αὐτῶν αἰσθήματα. Εἰς αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ κτίστης τῆς ἐν Βιέννῃ ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Τριάδος. Τὰ δ' ἐν Ἀθήναις ἰδρύματ' αὐτῶν, τὸ Ἀστεροσκοπεῖον καὶ ἡ Ἀκαδημία, ἧτις εἶνε τῶν μεγαλοπρεπεστάτων κτιρίων τῆς πρωτεύουσῆς τῆς Ἑλλάδος, φέρουσι δικαίως τὸ ὄνομα τῶν Μοσχοπολιτῶν ἐκεῖνων πατριωτῶν.

Ἀνακτισθεῖσα δ' ἡ Μοσχόπολις μετὰ τὴν καταστροφὴν διασώζει μέχρι τῶν καθ' ἡμῶν ἡμερῶν τὸν ἑλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν, μαρτυρουμένην ὑπὸ τῶν

ἐκκλησιῶν αὐτῆς καὶ τῶν σχολείων καὶ τῆς γλώσσης τῶν κατοίκων. Ῥωμᾶνος περιηγητῆς, ὁ Κ. Ν. Μπουριλεάνου, οὐ αἰμαρτυρίαι προεκάλεσαν τὴν διαμαρτυρίαν αὐτῶν τῶν ἀλβανοφίλων τῆς Ἰταλίας¹, καίπερ προσπαθήσας νὰ ἐλαττώσῃ τὴν σημασίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ, ἠσθάνθη οὐχ ἥττον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι τὰ ἐπιχώρια ἄσματα εἶνε μόνον ἑλληνικά, ὅπερ εἶνε τῶν ἐνδεικτικωτάτων ἐπιχειρημάτων πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς χώρας.

Τὸ δὲ Λιασκοβίκι, ἡ πρωτεύουσα τοῦ εἰς τὸ σαντζάκιον τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀνήκοντος ὁμωνύμου καζᾶ, περιλαμβάνοντος κατὰ τὴν τελευταίαν τουρκικὴν ἀπογραφὴν 10.379 κατοίκους Ἑλληνας καὶ 4.276 Μωαμεθανοὺς μετὰ τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἑλληνικῶν σχολείων, ἐχόντων 1189 μαθητὰς², διαπνέεται ὁμοίως ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ιδέας. Τὸ Λιασκοβίκι συνδέεται ἐπὶ τοσοῦτον πρὸς τὰς ἄλλας πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἀφου ἑλληνικᾶς χώρας, ὥστε μεταξὺ τῶν χορηγιῶν τῶν χρησιμευσουσῶν πρὸς συντήρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ σχολείου ὑπάρχουσι ποσὰ προερχόμενα ἐκ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Βελλᾶς, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ἡ μεταξὺ τῶν Ἡπειρωτῶν ὑφισταμένη ἀλληλεγγύη. Αἱ ξέναί προπαγάνδαι ἐπειράθησαν νὰ ἰδρῦσωσιν εἰς Λιασκοβίκι σχολὴν ἀλβανικὴν, καὶ ἤρχισαν ἀπὸ τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ οἰκείου κτιρίου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο παρέστη ἀνάγκη νὰ μείνῃ ἀτελείωτον ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἐνδιαφέροντος παρὰ τῶν κατοίκων μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἔχουσι συνείδησιν τελείως ἑλληνικὴν καὶ ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν χάριν τῶν ἀνγκῶν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐπικοινωνίας.

Τὸ δὲ σαντζάκιον τοῦ Ἀργυροκάστρου, ἔχον κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀπογραφὴν 81.860 κατοίκους Ἑλληνας καὶ 69.284

¹ Ἴδε Eugenio Vaine ἐν τῇ *Voce* τῆς 7/20 Φεβρουαρίου 1913.

² Ἴδε τοὺς στατιστικοὺς πίνακας τοῦ *Aniadore Virgili*.

Μωαμεθανούς, διακρίνεται ἐπὶ τοῖς ἑλληνικοῖς αὐτοῦ αἰσθήμασιν. Ἡ πλειονότης τῶν κατοίκων τῆς πρωτεύουσας συνίστατο περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος ἐξ Ἑλλήνων, ὧν μεταξὺ μεγαλέμποροι μετερχόμενοι ἄξιον λόγου ἐμπόριον μετὰ τῆς Βενετίας. Ἄλλ' ἕνεκα τῶν πιέσεων τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες ἠδξήθησαν περὶ τὸ 1770, πολλοὶ αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύωσι. Πλείστοι δ' ὅσοι αὐτῶν ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ ἐξωμοτῶν, ἀρχαίων Χριστιανῶν μεταστάντων εἰς τὸν ἰσλαμισμόν. Οὕτως ὁ ἐθνολογικὸς χαρακτήρ τῆς χώρας θὰ διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ μεταβληθῆ, ἂν ἡ καταφανὴς ἐπικράτησις τῶν Ἑλλήνων ἐν τοῖς περιχώροις καὶ καθ' ἅπασαν τὴν περιοχὴν δὲν ἐξηκολούθει νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν τὸν ἐπικρατοῦντα ἑλληνικὸν χαρακτήρα. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον τὸ Ἄργυροκάστρον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Αὐστριακοῦ γεωγράφου καὶ ἐθνολόγου Hahn, ἀντετάχθη μετὰ τῆς μεγίστης ἐγκαρτερήσεως εἴπερ τις καὶ ἄλλη πόλις τῆς Ἡπείρου (unter allen Punkten von Epiros am hartnäckigsten) εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ὁ καζᾶς τοῦ Ἄργυροκάστρου, ὁμωνύμου πρὸς τὸ σαντζάκιον, περιλαμβάνει κατὰ τοὺς ἀπογραφικοὺς πίνακας τοῦ Ἰταλοῦ Amadore Virgili πεντήκοντα ἑλληνικὰ σχολεῖα μετὰ 1916 μαθητῶν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐξήκοντα καὶ ἑξ χωρίων τοῦ διαμερίσματος μόνον δεκατρία οἰκοῦνται ὑπὸ Μωαμεθανῶν καὶ ἑξ ἔχουσι πληθυσμὸν μικτόν.

Ἡ πρώτη ἑλληνικὴ σχολὴ τοῦ Ἄργυροκάστρου ἰδρύθη ἤδη τῷ 1633, ἀνέρχεται δηλαδὴ εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους τῶν χρόνων ἐν οἷς βλέπομεν ἀναγεννώμενον ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας τὸν ἔρωτα τῶν γραμμάτων ὡς ὄργανον τῆς παλιγγενεσίας τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας παρὰ τοῖς ὑποδούλοις Ἑλλησι. Διειρηθεῖτο δ' ἡ σχολὴ αὕτη δαπάναις τῶν πλουσίων Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς χώρας, ὧν οἱ πλείστοι εὕρισκοντο εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Βενετίας. Διαλυθεῖσα δ' ἀργότερον ἀνασυνεστάθη τῷ 1789, καὶ μετὰ τὴν γενικὴν καταστροφὴν τὴν ἐπακλουθήσα-

σαν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 ἀνιδρύθη ἐκ νέου τῷ 1830. Εἰς δὲ τῶν μεγάλων αὐτῆς δωρητῶν ὑπῆρξε τῷ 1864 ὁ μητροπολίτης Κοριθαῶς Νεόφυτος, γέννημα τοῦ Ἀργυροκάστρου.

Δύναται δὲ τὸ Ἀργυρόκαστρον νὰ καυχηθῆ εὖχ ἴττον τῆς Μοσχοπόλεως, ὅτι εἶνε ἡ γενέτειρα πολλῶν λογίων Ἑλλήνων. Εἰς αὐτῶν, ὁ Γεώργιος Δημητρίου, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος δημοσιεύσας τῷ 1719 ἑλληνολατινικὴν γραμματικὴν. Ἄλλοι δ' ἔδωκαν τῷ 1759 καὶ τῷ 1818 τοὺς ἀναγκαίους πόρους χάριν τῆς ἐκδόσεως βιβλίων ἀναφερομένων εἰς τὰς κλασικὰς μελέτας.

Τὸ δὲ ἀποδεικνύον τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα τῆς πόλεως ταύτης εἶνε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ὑπὸ τινῶν ἱστορικῶν δεκτῆ γενομένη παράδοσις, καθ' ἣν ὁ κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος Καποδίστριας κατήγετο ἐξ Ἀργυροκάστρου.

Τὸ δὲ Κεστοράτι, κωμόπολις τοῦ αὐτοῦ καζᾶ τοῦ Ἀργυροκάστρου, κατέχει θέσιν ἐπιφανῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐν Ἠπειρῷ ἑλληνικοῦ ἔθνισμοῦ. Ἐξ αὐτοῦ κατάγεται εἰς τῶν διακεκριμένων εὐεργετῶν τῆς τε γενετέρας καὶ τοῦ καθ' ὅλου ἑλληνισμοῦ, ὁ Χρηστάκης Ζωγράφος, πατὴρ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ τῆς Ἠπειροῦ. Οὗτος ὑπῆρξεν ἰδρυτῆς σχολείων, δωρητῆς ἀξίων λόγου προσῶν χάριν φιλανθρωπικῶν ἔργων καὶ τῆς εὐζωίας τῶν κατοίκων αὐτοῦ τοῦ Κεστορατίου, ἀλλὰ καὶ χάριν τῆς διαδόσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῇ ἑλληνικῇ πατρίδι. Τὰ ἐν Κεστορατίῳ διδασκαλεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθέντα ὑπῆρξαν ἐπὶ μακρὸν φυτώριον διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν ἀνά σύμπασαν τὴν Ἡπειρον.

Τὸ δὲ Κάτω Λάμπορον τοῦ αὐτοῦ διαμερίσματος, κείμενον πρὸς τὰ βορειοανατολικά τοῦ Ἀργυροκάστρου, εἶνε ἡ γενέτειρα δύο μεγάλων εὐεργετῶν τῆς Ἠπειροῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος. Εἶνε δ' οὗτοι οἱ ἀδελφοὶ Ζάππαι. Πλὴν τῶν σχολείων τῶν ἰδρυθέντων ἐν τῷ πατρίῳ χωρίῳ καὶ τοῖς περιχώροις εἰς

αὐτοὺς χρεωστεῖται διδασκαλεῖον οἰκοδομηθὲν ἐν Λαμπόβῳ μετὰ βιβλιοθήκης, ἣτις ἤρθημι ἑξακοσίους τόμους τῷ 1880. Ἐν τῶν σπουδαιωτάτων αὐτῶν ἰδρυμάτων εἶνε τὸ μέγα ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ διδασκαλείου θηλέων παρθεναγωγεῖον. Τὸ Ζάππειον τοῦτο ἴδρυμα εἶνε τὸ μέγιστον τοιοῦτον τὸ ὑφιστάμενον ἐν Τουρκίᾳ. Ἐκ δὲ κληροδοτήματος αὐτῶν ἀνηγέρθη ἐν Ἀθήναις τὸ Ζάππειον μέγαρον, ὃν τῶν μεγίστων οἰκοδομημάτων τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας. Πλὴν τῶν βιομηχανικῶν ἐκθέσεων οἱ Ζάππαι ἐσκέφθησαν καὶ περὶ πνευματικῶν διαγωνισμῶν καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων. Εἰς δὲ τὴν μεγαλοδωρίαν αὐτῶν χρεωστεῖται τὸ μέγα ἐν Ἀθήναις ἄλλος περὶ τὸ Ζάππειον μετὰ τῶν περίξ ἐξωραϊσμῶν. Ἀπόδειξις δὲ τῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν ἐκ Λαμπόβου εὐεργετῶν τούτων καὶ τῆς πρωτεύουσας τῆς Ἑλλάδος εἶνε τὸ ὅτι τὸ μὲν σῶμα τοῦ ἐτέρου τῶν ἀδελφῶν κεῖται συμφώνως πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θέλησιν ἐν τῷ πατρίῳ χωρίῳ, τὸ δὲ κρανίον διατηρεῖται ἐν τῷ μεγάλῳ κτιρίῳ τῶν Ἀθηνῶν τῷ φέροντι τὸ ὄνομ' αὐτοῦ.

Ὁ δὲ καζᾶς τοῦ Δελβίνου σύγκειται ἐξ ὀγδοήκοντα χωρίων ἐχόντων κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀπογραφὴν 14.822 κατοίκους Ἑλληνας καὶ 5.520 Μωαμεθανούς. Ἦδη δ' εἰς τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα ἀνέρχεται ἡ κτίσις τοῦ πρώτου ἐν Δελβίνῳ ἑλληνικοῦ σχολείου.

Τὸ δὲ Τεπελένιον, ἡ πρωτεύουσα τοῦ ὀμωνύμου καζᾶ, ἄτε ὃν ἡ γενέτειρα τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, θὰ ἠδύνατο νὰ νομισθῆ ὡς ἐμπορούμενον ἰδεῶν ἀνθελληνικῶν. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας βλέπομεν διαφόρους Τεπελενιώτας ἀναδεικνυομένους εὐεργέτας τοῦ τε πατρίου χωρίου καὶ ἄλλων πολισμάτων τῆς Ἠπείρου. Ὑπῆρξε δὲ τὸ Τεπελένιον καὶ πατρίς τοῦ Δωροθέου, τοῦ μητροπολίτου ἐκείνου τῆς Κοριτσᾶς τοῦ ἐργασθέντος δραστηρίως ὑπὲρ τῆς συντάξεως τοῦ καταστατικοῦ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς

πόλεως ταύτης. Σύμπας δ' ὁ καζᾶς σύγκειται ἐκ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ χωρίων, ἐχόντων δεκαοκτὼ ἑλληνικά σχολεῖα μετὰ 589 μαθητῶν (Amadore Virgili).

Τῆς δὲ Πρεμετῆς, πρωτεύουσας τοῦ ὁμωνύμου καζᾶ, ἐν ᾗ ὑπάρχουσι τριάκοντα ἑλληνικά σχολεῖα μετὰ 1189 μαθητῶν (Amadore Virgili), τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν σχολεῖον ἰδρύθη τῷ 1778 διὰ χρημάτων ἑνὸς τῶν ἐπιχωρίων Ἑλλήνων, τοῦ Ζώτου Ντούρου, ἐγκαταστημένου ἐν Βιέννῃ, ὅστις ἐκκληροδότησε διὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ τῷ 1785 εἰς τὴν αὐτόθι Αὐτοκρατορικὴν Τράπεζαν τεσσαράκοντα χιλιάδας φλωρινίων χάριν διατηρήσεως τῆς σχολῆς ταύτης.

Γόνος δ' ἑνὸς τῶν χωρίων τῆς περιοχῆς τῆς Πρεμετῆς, τῆς Χοταχόβας, εἶνε ὁ Ἀπόστολος Ἀρσάκης. Παρορμηθεὶς ὑπὸ τῶν παρακλήσεων τῶν κατοίκων τῆς γενετείρας καὶ τῶν γειτονικῶν χωρίων Κούτλας, Κόσσοβας, Φράσσαρης, Ὀγράνας, Λουψίκας, Νοβοσέλλια, Μπένια, Γκοστιτίτσας, Κότσικα καὶ Ὀδριτσιανης, ἐμψυχουμένων ἀπάντων ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας, ἵδρυσεν ἐν Χοταχόβᾳ σχολεῖον ἑλληνικόν, καὶ κατέθηκε παρὰ τῇ Φιλεκπαιδευτικῇ ἐταιρείᾳ τῶν Ἀθηνῶν ποσὴν ὀγδοηκοντακισχιλίων δραχμῶν χάριν συντηρήσεως τοῦ σχολείου τούτου, ὅπερ προῦριστο νὰ θεραπεύῃ τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας ἀπάντων τῶν προμνημονευθέντων χωρίων, ὧν τινα ἄλλως κατώρθωσαν ἀργότερον νάποκτήσωσιν ἴδια σχολεῖα. Δὲν περιωρίσθη δὲ ὁ Ἀρσάκης εἰς τὸ νὰ ἐπιδαφιλεύσῃ παντοῖα εὐεργετήματα εἰς τοὺς συγχωριανοὺς τῆς Χοταχόβας, ἀλλ' οἱ σκοποὶ αὐτοῦ προέβησαν ἔτι περαιτέρω. Καὶ δὴ ἐδώρησε ζῶν καὶ ἐκκληροδότησεν εἰς τὴν μνησθεῖσαν ἐταιρείαν τῶν Ἀθηνῶν ποσὰ σπουδαιότατα. Τὸ δὲ κληροδότημ' αὐτοῦ χρησιμεύει εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ μεγίστου τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδευτηρίων θηλέων, τοῦ Ἀρσακείου ἐκείνου τοῦ κατέχοντος συνοικίαν ὄλην ἐν αὐτῷ τῷ κέν-

τριῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ φοιτωμένου μὲν ὑπὸ τρισεχιλίων μαθητριῶν, περιλαμβάνοντος δὲ καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις διδασκαλεῖον θηλέων μετὰ τῶν ἐπαρχιακῶν αὐτοῦ παραρτημάτων, ἐξ οὗ ἐξέρχονται καθ' ἕκαστον ἔτος ἑκατοντάδες ὄλαι διδασκαλισσῶν διαδιδουσῶν τὴν παιδείαν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις.

Ἄς διαβῶμεν νῦν εἰς τὴν *Χιμάραν*, ἧς τὸ ὑπὸ τοῦ Πλινίου διασωζόμενον ἀρχαῖον ὄνομα *Χίμαιρα* ἀνάγει ἡμᾶς εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἧτις ἐκληροδότησεν εἰς ἡμᾶς ἄξια λόγου λείψανα, ἀνακαλυπτόμενα ὁσημέραι ἐπ' ἐσχάτων.

Οἱ κάτοικοι τῆς ὀρεινῆς ταύτης χώρας κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσι διὰ παντὸς τοῦ χρόνου τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν. Οὔτε ἢ ἐν ἔτει 1430 παράδοσις τῶν Ἰωαννίνων εἰς τοὺς Τούρκους, οὔτε ἢ ἐν ἔτει 1453 ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκρινε τὴν τύχην αὐτῶν. Ἐξηκολούθησαν δ' ἀγωνιζόμενοι ἐναντίον τῶν Τούρκων, κοινοπραγοῦντες μετὰ τοῦ Σκενδέρβεγ. Μόλις δὲ τῷ 1518 ἐπὶ τοῦ Σελίμ Α' ἀνεγνώρισαν κατ' ὄνομα τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Ἀλλὰ τὸ μικρὸν ἐνιαύσιον ποσὸν ἑκατὸν πέντε ὀθωμανικῶν λιρῶν τὸ ἔκτοτε ἀποτινόμενον ὑπὸ σύμπαντος τοῦ διαμερίσματος εἰς ἀπλήν ἐνδειξιν ὑποταγῆς ἀντεσηκόνετο ὑπὸ προνομίων σπουδαίων, παραχωρηθέντων εἰς τοὺς Χιμαριώτας. Καὶ δὴ ἀπηλλάσσοντο τῆς στρατολογίας, τῆς δεκάτης, παντὸς φόρου καὶ πάσης εἰσφορᾶς, ὡς καὶ τῆς ὀθωμανικῆς δικαιοδοσίας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διετήρησαν τὸ δικαίωμα τῆς ὀπλοφορίας. Τὰ προνόμια δ' αὐτῶν ἐπεξετείνοντο μέχρι τῆς παραλίας, ὅπου ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ καταλαμβάνωσι τὴν ἐξάρτυσιν καὶ τὸν φόρτον τῶν ναυαγούντων πλοίων. Ἀλλ' οὐχ ἦττον τὸ φιλελεύθερον αὐτῶν πνεῦμα καὶ ἡ φιλοπατρία ὤθησαν αὐτοὺς πολλάκις νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα. Ἐκάστη κίνησις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐναντίον τῆς τουρκικῆς τυραννίας εὗρισκεν αὐτοὺς ἐτοίμους πρὸς ἀποστασίαν. Αἱ δὲ πεισματωδέσταται τῶν ἐπαναστάσεων αὐτῶν

ὑπῆρξαν αἱ τοῦ 1570, τοῦ 1664 καὶ τοῦ 1769. Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὑπῆρξαν σφοδρότατοι ἀντίπαλοι τοῦ δεσπότητος τούτου τῆς Ἡπείρου, οἱ ἐπειράθη νάναστατώσῃ ὅλην τὴν χώραν καὶ ὑποτάξῃ αὐτὴν διὰ τῆς βίας. Μέγα πλῆθος Χιμαριωτῶν ἠναγκάσθη τότε νὰ μεταστῆ εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν. Ἐπὶ εἴκοσι καὶ τριῶν χωρίων τῆς Χιμάρρας δέκα ὑπέστησαν τὴν τύχην ταύτην. Τὰ δὲ πέντε χωρία Καλαράτες, Κοῦτοι, Μπολένα καὶ Φτέρρα ἔμειναν ἠνωμένα μετὰ τῆς Χιμάρρας, καὶ πέντε ἄλλα, ἀποτελοῦντα τὸ τμήμα Κουρβελεσίου, Προγονᾶτοι, Νίβιτσα, Λεοντοῦσι, Γκολέμη καὶ Γκοσμᾶρι, προσηρτήθησαν εἰς τὸν καζᾶν τοῦ Ἀργυροκάστρου. Πέντε δὲ ἄλλα χωρία, κείμενα πρὸς ἀνατολὰς τῆς Χιμάρρας, Πικέρνη, Λούκοβο, Ἅγιος Βασίλειος, Νίβιτσα καὶ Χοντέχοβο, κατεστράφησαν. Ἀνακτηθέντα δὲ καὶ τὸ δεύτερον καταστραφέντα ἕνεκα τοῦ ἐλληνικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος ἀνήκουσιν εἰς τὸ διαμέρισμα τῆς Χιμάρρας μετὰ τῶν ὀκτὼ κεντρικῶν χωρίων, Χιμάρρας, Κηπαρὸν, Τσόραϊ, Παλάσσας, Δρυμάδων, Βοῦνο καὶ Κούντεση, ὧν τὰ μὲν ἑπτὰ πρῶτα εἶνε τελείως ἐλληνικὰ, τὸ δὲ τελευταῖον μικτὸν, ἀλλὰ τελείως ἀφωσιωμένον εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἰδέαν, καθ' ἣ καὶ ἅπαντα τὰ λοιπὰ χωρία τοῦ ὅλου διαμερίσματος. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῶν ἑπτὰ κεντρικῶν χωρίων δὲν ἔπαθον ὀλιγώτερα κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ἀλῆ, ὅστις, ἐπιθυμῶν νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὴν ἐστίαν ταύτην τοῦ ἐλληνισμοῦ, εἶχε διατάξῃ τὴν μεταφορὰν τῶν κατοίκων αὐτῶν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Λύρου καὶ εἰς τὴν Σαλαῶραν, ὁπόθεν ἐπέστρεψαν εἰς τὰ πάτρια ἐδάφη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σατράπου. Ἐν μέσῳ τοιούτων περιπετειῶν καὶ καταστροφῶν διετήρησεν ἡ χώρα μετὰ καρτερίας ἀξιοθαυμάστου τὴν ἐλληνικὴν αὐτῆς ἐθνότητα καὶ τὴν αὐτονομίαν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν. Ὅτε δ' ἐπ' ἐσχάτων οἱ Νεότουρκοι ἠθέλησαν ἐκ νέου νάναγκάσωσι τοὺς Χιμαριώτας νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις τῶν λοιπῶν ὑπηκόων τῆς Πύλης, οὗτοι ἀντετάχθησαν ἐνόπλιως. Ἡ ἀπειλὴ τοῦ βομβαρδι-

σμοῦ τῶν οἰκιῶν αὐτῶν δὲν ἐφόβησεν αὐτούς. Εἰδοποιηθέντες δὲ νάπομακρύνωσιν ἐξ αὐτῶν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά πρὸ τοῦ μελετωμένου βομβαρδισμοῦ, ἀπήντησαν, ὅτι ἡ ἐξοδος ἐκείνη ἦτο περιττὴ ἐν περιπτώσει τοιαύτης ἐπιθέσεως, καὶ ὅτι προετίμων νὰ ἴδωσι τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν συνθαπτομένας ὑπὸ τὴν στέγην τῶν πατέρων. Ἐπῆλθε δὲ τέλος συνδιαλλαγή, ἀποφασισθείσης τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποστολῆς πρεσβείας χάριν διαπραγματεύσεων. Ἀποτέλεσμα δ' αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ ἀνάληψις τῆς ὑποχρέωσεως τῆς στρατείας, ψηφισθείσης συγχρόνως τῆς ἐλαττώσεως τοῦ ἐνιαυσίου τέλους εἰς τεσσαράκοντα καὶ πέντε λίρας ἀντὶ τῶν πρότερον ἀποτινομένων ἑκατὸν πέντε. Ἄλλ' ἡ ὑποχώρησις ἐκείνη εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τῆς στρατολογίας δὲν ὑπῆρξεν εἰλικρινῆς, ἡ δὲ κατάταξις αὐτῶν ἐξηλέγχθη οὕτως ἀνεφάρμοστος, ὥστε εἰς καὶ μόνος Χιμαριώτης ἠναγκάσθη νάκολυθῆσθαι τὸν τουρκικὸν στρατὸν κατὰ τὸν ἐλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1912. Αἰχμαλωτισθεὶς δὲ παρεδόθη ἐν Μοναστηρίῳ ὑπὸ τῶν Σέρβων.

Ἡ δὲ φιλοπατρία αὐτῶν οὐδεμίαν κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ἐχρειάσθη ἐπικουρίαν παρὰ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ δὴ ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἔπραξαν ἢ νὰ δώσωσιν ἄλλην κατεύθυνσιν καὶ ἄλλον τύπον εἰς τὴν αὐτονομίαν, ἧς εἶχον ἀπολαύσει κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας καθ' οὓς ἐδούλευον αἱ ἄλλαι ἐλληνικαὶ χῶραι. Οὐ μόνον δὲ διὰ τῆς ἰδίας θελήσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἰδίων ἐαυτῶν δυνάμεων ἀπεδόθησαν εἰς τὴν μητέρα πατρίδα.

Ἡ δὲ ἱστορία τῆς θρησκευτικῆς ἐμμονῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας συντελεῖ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἀποδείξεων τοῦ ἐλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς Χιμάρας, διατηρηθέντος χάρις εἰς τὸ φιλοπόλεμον πνεῦμα τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Μάτην κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐπεχείρησε νὰ προβῆ εἰς προσηλυτισμὸν χάριν μεταστάσεως τῶν λαῶν τῆς Χιμάρας εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν καθολικισμὸν. Εἶνε

λίαν χαρακτηριστικὸν τὸ φαινόμενον, ὅπερ παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ τότε οἱ διευθύνοντες τὴν Congregazione de propaganda fide ἠναγκάσθησαν νὰ προσφύγῳσιν εἰς Ἑλληνα ἐξωμότην, τὸν Νεόφυτον Ῥοδινὸν, ὅπως εἰς αὐτὸν ἐμπιστευθῶσι τὸ ἔργον τῆς ἐξωμοσίας, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τὴν συνείδησιν τῶν Χιμαριωτῶν ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἐλληνικῆς.

Τὰ δὲ πρῶτα ἐλληνικὰ σχολεῖα ἰδρύθησαν παρὰ τοῖς ὄρεσι-θίοις ἐκεῖνοις ἤδη τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα, βραχὺ μετὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ ὑπὸ τοὺς Τούρκους δεδουλωμένος ἐλληνικὸς λαὸς ἤσθάνθη τὴν ἀνάγκην διαδόσεως τῆς παιδείας. Ἡ δὲ ἴδρυσις τῶν σχολείων ἐκείνων συνδέεται πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ἀγίου Κοσμᾶ, λογίου μοναχοῦ, ὅστις εἰργάσθη μεγάλως ἐν Ἡπειρῷ καὶ αὐτῇ τῇ Ἀλβανίᾳ χάριν τῆς ἐν αὐταῖς στηρίξεως τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἐλληνικῆς παιδείσεως, καὶ ὅστις, διωχθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὑπέστη τὸ μαρτύριον, ἀπαγχονισθεὶς τῇ 1779. Οἱ Χιμαριῶται προσεχώρησαν μετ' ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὰς ἐκπολιτιστικὰς προσπάθειας τοῦ ἀποστόλου ἐκείνου τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, ὃν ἐθεώρουν ὡς συμπατριώτην. Καὶ αὐταὶ δ' αἱ γυναῖκες τῶν χωρίων τῆς Χιμάρας προσηνήχθησαν καθ' ὃν τρόπον αἱ τῶν χωρίων Κάργιανη καὶ Λέκλα τῶν διαμερισμάτων Ἀργυροκάστρου καὶ Τεπελενίου, θυσιάσασαι χάριν τῆς ἰδρύσεως τῶν σχολείων αὐτῶν τὸ προῖδον τῆς πωλήσεως τῶν ἰδίων κεμηγλίων καὶ ἀπάντων τῶν πολυτίμων αὐτῶν ἐνδυμάτων. Πολλὰ δὲ τῶν μονῶν τῆς Χιμάρας ἀφιεροῦσι μέχρι τοῦδ' ἐνιαυσίως ἄξια λόγου ποσὰ ἐκ τῶν οἰκείων προσόδων εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἐλληνικῶν σχολείων τῆς ἰδίας περιοχῆς καὶ ἄλλων ἠπειρωτικῶν χωρῶν. Ἄλλα δὲ σχολεῖα τοῦ αὐτοῦ διαμερίσματος διατηροῦνται διὰ τῆς δωρεᾶς δεκαοκτῶ χιλιάδων βουδλίων κατατεθειμένων ὑπὸ τινος Χιμαριώτου ἐκ Δρυμάδων ἐν τῇ Τραπέζῃ τῆς Ὀδησσοῦ.

Πᾶς ὁ ἀναθεωρῶν τὰς ἱστορικὰς καὶ ἀπογραφικὰς λεπτομέ-

ρείας τὰς περιλαμβανομένας ἐν ταύτῃ τῇ ἐκθέσει θὰ πεισθῇ περὶ δύο γεγονότων, ἐξ ἑνὸς μὲν περὶ τῆς ἀδιαλείπτου συνεχείας τοῦ ἐλληνικοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἡπείρου, ἐξ ἑτέρου δὲ περὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ πασῶν τῶν ἠπειρωτικῶν χωρῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ συγχρόνως μετὰ τῆς μεγάλης ἐλληνικῆς πατρίδος. Ἀπαξάπαντες διήλθον διὰ τῶν αὐτῶν δεινῶν ἅπαντες ἐπέδειξαν τὴν αὐτὴν ἐμμονήν ἅπαντες ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον συνέδεσαν τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος πρὸς τὴν διατήρησιν τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς, πάντοτε δ' ἐναφοροῦντο κοινῶν ἰδεωδῶν.

Ἀναγκαζόμενοι νὰ ἐκπατρισθῶσιν, οὐδὲν ἄλλο ἀνελογίζοντο ἢ τὴν εὐτυχῆ ἡμέραν, καθ' ἣν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν προσφιλεῖ γενέτειραν. Ἡ ἐπάνοδος αὕτη εἶνε τὸ σύνθημα ἁπάντων τῶν ἠπειρωτῶν τῶν διεσκεδασμένων ἀνὰ τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ κόσμου, ὧν ἡ ἐπιστροφή θὰ πληρώτῃ τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Ἡπείρου πλούτου καὶ ἁπάντων τῶν εὐεργετημάτων τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, οὗ συμμετέσχον ζῶντες ἐν τοῖς κέντροις τῆς παιδείσεως καὶ ἐν ταῖς ἐστίαις τῆς προόδου. Ἄλλ' ὅπως ὡσι βέβαιοι, ὅτι ἡ πάτριος αὐτῶν χώρα θ' ἀποδοθῇ τελείως εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἅπαντες οἱ ἠπειρωταί, οἳ τε ἐν αὐτῇ τῇ Ἡπείρῳ οἰκοῦντες καὶ οἱ διαβιοῦντες ἐν τῇ ξένη, συνορῶσι σαφῶς, ὅτι εἶνε ἀναγκαῖον νὰ φεθῇ εἰς αὐτοὺς ὀλόκληρος ἡ πατρία κληρονομία, ἣν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσι κατὰ τὴν μακρὰν καὶ σκοτεινὴν νύκτα τῆς δουλείας παρὰ τὸ μέγεθος τῶν δεινῶν καὶ τῆς ἐρημώσεως.

Εἶνε κατάφανές, ὅτι τοιαῦτα αἰσθήματα συμμερίζονται οἱ ἀλθανόφωνοι τῶν ἠπειρωτικῶν χωρῶν, ἅτε ἔχοντες ὡς τὸ πλεῖστον κινὴν τὴν καταγωγὴν καὶ ὄντες ἀπόγονοι Χριστιανῶν, μεταστάντων εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν ἕνεκα τῆς τρομοκρατίας τῶν ὀμοτάτων χρόνων τῆς τουρκοκρατίας ἢ Ἄλβανοί, οἳτινες, ἀναγνωρίζοντες τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, ἔχουσι τελείως συνανακραθῆ μετ' αὐτῶν. Ἀληθῶς δ' εἰπεῖν, ὑπάρχει

μεταξὺ τῶν Τζάμηδων, τῶν Λιάπηδων καὶ τῶν Τόσκων ἐξ ἑνὸς καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐξ ἑτέρου ἀπόστασις πολὺ ὀλιγώτερον μεγάλη ἢ μεταξὺ ἐκείνων καὶ τῶν Γκέγκηδων. Θὰ εἶνε πολὺ δύσκολος ἡ συγκρότησις κράτους ἐκ στοιχείων οὕτω διαφόρων ἀπ' ἐναντίας δὲ θὰ εἶνε πολὺ εὐκόλον, πρακτικὸν καὶ τελεσφόρον νάφεθῃ κατὰ χώραν ὅτι εὐδοῦτο ἱκανῶς ὑπὸ διοίκησιν μουσαρὰν καὶ θὰ εὐδοῦθῃ ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν διοίκησιν, ἥτις ἀπέδειξεν ἴδιον, ὅτι γινώσκει νὰ ἐπιδεικνύῃ πρὸς ἅπαντας τοὺς ὑπηκόους τὴν αὐτὴν δικαιοσύνην, εὐθύτητα, ἰσότητά καὶ ἀνεξιθρησκείαν.

Οἱ Ἄλβανοὶ αὐτῆς τῆς Ἀττικῆς, ἂν εἶνε ὀρθὸν νὰ καλῶμεν αὐτοὺς οὕτω, δύνανται νὰ βεβαιώσωσι τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, ἂν ποτὲ ἐφραντάσθησαν νὰ εἶνε ἄλλο τι ἢ γνήσιοι Ἕλληνες καὶ ἐξ ἑτέρου, ὅτι ἡ Ἑλλάς οὐδέποτε ἤσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ βιάσῃ αὐτοὺς νὰ παύσωσιν ὄντες δέγλωσσοι, καθ' ὅμοιον ἐντελῶς τρόπον, καθ' ὃν ἡ Ἰταλία οὐδέποτε ἐσκέφθη νὰ ἐκριζώσῃ τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ἀλβανικὴν τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἀλβανικῶν ἀποικιῶν τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας.

Ἄλλως δὲ σκοπὸς τοῦ καθορισμοῦ τῶν συνόρων τῆς βορείου Ἡπείρου δὲν ὀφείλει νὰ εἶνε ἡ διάκρισις ὀρίων λαῶν, καὶ ἂν οὗτοι ὑποτεθῶσι διεστῶτες, ἀλλ' ἡ διαγραφὴ διατειχισμάτων μεταξὺ δύο κρατῶν. Ἡ ἐννοία λαοῦ (γαλλιστὶ peuple, ἀγγλιστὶ people, γερμανιστὶ Nation) εἶνε ὅλως διάφορος τῆς ἐννοίας ἔθνους (γαλλιστὶ καὶ ἀγγλιστὶ nation, γερμανιστὶ Volk), ἥτις μόνη ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πολιτικὴν συγκρότησιν καὶ εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον. Ἄπαντες δὲ γινώσκουσιν, ὅτι ὑπάρχουσι διάφορα κράτη συγχείμενα ἐξ ἑνὸς ἔθνους, συναποτελουμένου ἐκ διαφόρων λαῶν ἢ τμημάτων λαῶν. Ἡ Αὐστροουγγαρία, ἡ Μεγάλη Βρετανία, ἡ Βελγικὴ, ἡ Ἑλβετία παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τοιαῦτα παραδείγματα. Καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ γαλλικῷ ἔθνει περιλαμβάνονται ὁ γασκονικὸς καὶ ὁ βρετανικὸς λαός. Δὲν χαρακτηρίζει ἔθνος τι μόνη ἡ γλῶσσα, ἀλλ' εἶνε αὕτη μόνον

ἐν τῶν ἐθνικῶν γνωρισμάτων. Πρέπει δὲ νὰ ληφθῶσι πρὸς τούτοις ὑπ' ὄψιν αἱ παραδόσεις, τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἔθιμα, ἡ κατάστασις τῆς παιδείσεως, ἡ ἱστορία τῆς οἰκείας χώρας, ἡ ἐθνικὴ συνειδήσις.

Ὁ ἐπὶ τῶν τειοῦτων ἀρχῶν στηριζόμενος θὰ ἠδύνατο ἰσως νάντιτάξῃ, ὅτι δὲν θὰ ἦτο ζημιώδης ἡ εἰς τὴν Ἀλβανίαν παραχώρησις λαῶν ἐλληνικῶν, ὅπως ἐξ αὐτῶν συναποτελεσθῆ μετὰ τῶν Ἀλβανῶν κράτος καὶ ἔθνος ἀλβανικόν. Ἀλλὰ πλὴν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἐκείνων, οἵτινες οὕτω θάπεχωρίζοντο τῶν ὁμοεθνῶν, πρέπει ἐξ ἅπαντος νάναλογισθῶμεν τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν παιδευσιν τῶν χιλιάδων ἐκείνων, οἵτινες ἤθελον ἀποσπασθῆ ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως συσσωματωθῶσιν εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Δὲν ἀρκεῖ, ὅτι αὐτὴ ἡ γραμμὴ ἡ χαραχθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς κατοχῆς καὶ διεκδικουμένη ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀποκλείει ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους 44.149 Ἕλληνας; Εἶνε ἀνάγκη νὰ προστεθῶσιν εἰς αὐτοὺς ἀκόμη, ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων τῶν καζάδων Κοριτσᾶς καὶ Κολωνίας, οἱ Ἕλληνες τοῦ Λιασκοβικίου, τοῦ Ἀργυροκάστρου, τοῦ Δελδίνου, τῆς Πρεμετῆς, τοῦ Τεπελενίου καὶ τῆς Χιμάρας, οἵτινες ἀνέρχονται κατ' αὐτὴν τὴν τουρκικὴν ἀναγραφὴν εἰς 110.463 συναναμειγμένους μετὰ 75.096 ἀλβανοφώνων καὶ Τούρκων μετὰ 242 ἐλληνικῶν σχολείων καὶ 9603 μαθητῶν;

Καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσωμεν, ὅτι ἅπαντες οἱ ἀλβανόφωνοι τῶν διαμφοσθητομένων χωρῶν εἶνε πράγματι Ἀλβανοὶ, στερούμενοι ἐλληνικῆς συνειδήσεως καὶ ἀντιτασσόμενοι εἰς τὴν ἔνωσιν μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου, ὅπερ εἶνε ἀπολύτως ψευδές, δὲν εἶνε καλλίτερον νὰ παραδοθῆ ὁ μικρὸς οὗτος ἀριθμὸς εἰς πολιτείαν ἔχουσαν ὑπερέχουσαν παιδευσιν, ἣτις θὰ εὐχαριστήσῃ αὐτοὺς λίαν προσεχῶς καὶ θὰ καταστήσῃ αὐτοὺς εὐτυχεῖς, ἄγουσα εἰς τὴν τάξιν καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἢ νὰ ὑποταχθῆ ἀριθμὸς πολὺ ὑπέρτερος 110.463 Ἑλλήνων ἀναμφοσθητῶν εἰς κράτος νέον καὶ ἀπολίτιστον, εὗ ἢ διοργάνωσις καὶ ἡ συγκρότησις δὲν θὰ ἠδύ-

νατο νὰ εἶνε ἐπὶ χρόνον μακρὸν ἢ ἀπλή ἀπόπειρα, ἐκτεθειμένη εἰς μεγάλους κινδύνους ἀγώνων ἐμφυλίων καὶ ξένων ἐπιρροῶν ;

Αὕτῃ ἡ ἱστορία τῆς Ἀλβανίας κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας, ἂν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ὑπάρχει πράγματι ἱστορία τῆς Ἀλβανίας καὶ δὲν σύγκριτα: αὕτη μᾶλλον ἐξ ἀπλῆς σειρᾶς περιπετειῶν διαφόρων Ἀλβανῶν φυλάρχων, θὰ ἠδύνατο νὰ διδάξῃ ἡμᾶς, ἂν εἶνε ὀρθὸν νὰ γείνη σκέψις περὶ ὑπερμέτρου αὐξήσεως τῆς μελλούσης Ἀλβανίας. Ἐπ' ἐσχάτων μόνον ἤρχισεν ἡ περισυλλογὴ τῶν πηγῶν τῆς ἀλβανικῆς ἱστορίας. Ἀναφερόμεθα δ' ὡς πρὸς τοῦτο εἰς τὸ ἔργον τὸ ἐκδοθὲν πρό τινων μηνῶν ἐν Βιέννῃ ὑπὸ τοῦ κ. Λουδοβίκου Thalloczy, τμηματάρχου ἐν τῷ Ἰπουργεῖῳ τῶν Οἰκονομικῶν, καὶ τῶν διδασκῶν Κωνσταντίνου Jireček καὶ Αἰμιλιανοῦ Sufflay ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*.

Τὸ βιβλίον τοῦτο, οὐ μόνον ὁ πρῶτος τόμος ἐξεδόθη μέχρι τοῦδε, περιλαμβάνει καὶ χάρτην τῆς Ἀλβανίας, συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Sufflay ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πορισμάτων τοῦ σοβαροῦ τούτου ἱστορικοῦ ἔργου. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἡ διαγραφὴ τῶν ὀρίων τῆς Ἀλβανίας ἐν ταῖς διαφόροις ἱστορικοῖς περιόδοις, ἅτε στηριζομένη ἐπὶ ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης εὐσυνειδήτου, εἶνε ἀξία ὅλως ἰδιαζούσης προσοχῆς. Εἶνε λοιπὸν ἀξίον παρατηρήσεως ἐξ ἑνὸς μὲν, ὅτι ἡ Ἀλβανία τῆς ἐνδοξοτάτης περιόδου τῆς χώρας, τῆς τοῦ Σκενδέρβει, μόνον μέχρι τοῦ ποταμοῦ Σκούμπι ἐξικνεῖτο, ἐξ ἑτέρου δὲ, ὅτι ἡ κυανῆ γραμμὴ ἡ δηλοῦσα τὰ σύνορα τῆς Ἀλβανίας τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν (*Nostra aetas*) περιλαμβάνει ὡς τελευταία σημεῖα τὸν Αὐλῶνα καὶ τὰ Κάνινα. Εἶνε δὲ ταῦτα σύνορα, ἅτινα, τιθεμένου κατὰ μέρος τοῦ ζητήματος τοῦ Αὐλῶνος, ὃν οἱ Ἕλληνες δὲν κατέλαβον διὰ λόγους καθαρῶς πολιτικοῦς, ἀνταποκρίνονται σχεδὸν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν κατοχὴν καὶ τὰς σημερινὰς ἀξιώσεις τῆς Ἑλλάδος.

